

MEGJEGYZÉSEK A PROTOBOLGÁROK ÉS SZLÁVOK HELYZETÉHEZ

AZ AVAR KAGANÁTUSBAN

Olajos Terézia

A VI. század vége felé a türkök befolyása a Pontustól északra fokozatosan visszaszorult. Maurikios, majd Phokas császárok véres pusztulásának zavaros időszakában /s részben már előbb, a kimerítő húszéves perzsa háború alatt/ Bizánc ellenálló ereje is meggyengült a balkáni tartományokban. Így a Duna-Tisza környéki síkságokon székelő avar kagán hatalmi szférája az 590-es és a 610-es évek között óriási területre terjeszkedhetett ki. Keleten a Kubán vidékéig,¹ északon a Balti-tengerig,² nyugaton az Adriáig és az Alpok oldaláig³ ért a nomád fejedelem befolyása. S könnyen lehet, hogy délen nemcsak a Balkán-félsziget északabbi területei felett rendelkezett,⁴ hanem átmenetileg a Peloponnésos nyugati felét elözlő népcsoportokat⁵ is valami laza szál fűzte a dunai kaganátushoz.

A szűkös, de némi tájékoztatást mégis nyújtó írott források arról vallanak, hogy kis számú germán /főleg gepida/⁶

és részben visszamaradt, részben hadifogolyként elhurcolt provinciális lakosság⁷ mellett két népelem játszott igazán jelentős szerepet a kaganátus földjén: a steppei lovas nomádok, élükön az avarokkal, és a különböző szláv csoportok. Az előbbieket sajátos pásztoréletmódjukat elsősorban a füves sík területeken folytathatták. Egyebükt a szlávok tömeges fellépése volt a jellemző.

A kétfajta etnikumot bizonyos vonatkozásban közös érdek fűzte össze a birodalmi adminisztrációval szembeni fellépésben. A nomád vezetők, s kisebb mértékben a közemberek is, hasznot húztak mozgékony lovasságuk zsákmányszerző kalandozásaiból egyfelől, a béke áraként kicsikart évpénzekből és ajándékokból másfelől.⁸ Ugyanakkor a fegyveres kalandozások a szlávoknak is tartós hasznot hoztak: a birodalmi határvédelem fellazításával vagy éppen megbénításával elhárították azt az akadályt tömeges nyugatra és délre telepedésük elől, amelyet különben a császári katonaság ellenállása jelentett. Aligha véletlen, hogy a Balkán északi felének és a délkeleti Alpoknak a tartós /évszázadokra szóló/ kikerülése a bizánci igazgatás alól s a keresztény egyházi szervezet széthullása ezeken a tájakon⁹ egybeesett a zömmel még pogány szláv népesség túlsúlyba jutásával ugyanott.

A parciális avar--szláv érdekezozonosságból fakadó /tehát önkéntes/ együttműködésről nem egy kútfő vall félreérthetetlenül. Gondoljunk a Szent Demeter csodái hiradására /II 1 és 2/,

miszerint a Thessaloniké eredménytelen ostromakor odaveszett Chatzón vezér szláv népe az avar kagánt hívta segítségül /és fogadta vezérül/ a csorba kiküszöbölésére.¹⁰ Vagy emlékezünk Theophylaktos Simokattés közlésére /I 6, 6--7, 1/, hogy amidőn az avar fejedelem maga a Bizánccal kötött béke anyagi előnyeit élvezte, az Al-Duna vidékén élő szlávok felbiztatásával tudott mégis fegyveres nyomást gyakorolni a birodalmi kormányzatra.¹¹

Persze a közös érdekek megléte mit sem változtatott azon, hogy az avar kagán és népe vezető helyzetét a szlávok /különösen az avar szálláshelyektől nem messze lakók/ kíméletlen kiszákmányolására és megalázó elnyomására használja fel. Közismert, hogy az orosz őskrónika /"Nestor"/¹² és Fredegar IV. könyve¹³ milyen drámai képet fest a keleti és a nyugati szlávok /dulebek és vendek/ keserű sorsáról az avar uralom idején.

A kagán persze nemcsak a szlávokat, de a nem-avar nomádokat is alárendelteként kezelte. Különösen jól megmutatkozik ez abban a történeti pillanatban, amikor a kutrigurok /még éppencsak hogy/ a nyugatra vándorló avarság hódolt népévé lettek. Baján azt mondja, könnyet sem ejt értük, ha a bizánciak fegyvereitől elhullanak.¹⁴ De vajon ugyanaz volt-e a társadalmi helyzete az avar hatalom hierarchiájában a steppei lovas segédnépeknek is, mint a szlávoknak?

A kérdésre az egyik válasz az lehetne: egyetlen egy forrás sem szól olyasmiről, mintha a csatlakozott nomád népeket

is sujtotta volna mindaz, ami a szlávokat sujtotta avar uraik részéről /adóztatás, a hadizsákmányból való kizárás, stb./.¹⁵ A másik válasz az lehetne: más, gazdagabb forrásanyagból ismert nomád hatalmak analógiája azt mutatja, hogy a birodalom-alapító lovas nép az azonos életmódot folytató és hasonló harcmodort alkalmazó csatlakozott népeket magához közelebb állóként kezeli alárendeltségében is, mint a teljesen szolgának tekintett földművelőket vagy gyűjtögetőket /halász-vadászokat/.¹⁶ Az igazság azonban a két válasszal kapcsolatosan a következő. Az argumentum e silentio sohasem perdöntő érv, s különösen nem az, ha olyan forrásszegény tárgykört vizsgálunk, mint az avar kaganátus organizációja /hiszen a hallgatás, könnyen lehet, nem egyéb, mint az egykorú értesülések elveszésének a következménye/. Az analógia önmagában szintén nem perdöntő érv: több-kevesebb valószínűséget adhat ugyan egy feltevésnek, de bizonyossá nem teheti azt.

Am van a kezünkben egy elbeszélés, amely ha áttételesen is, de félreérthetetlenül mutatja, hogy az avar fejedelem magához összehasonlíthatatlanul közelebb állónak /s így a hódolt népek sorában előbbrevalónak/ tekintette a protobolgárokat, mint a szlávokat.

593-ban Priskos állott az Al-Dunánál a bizánci seregek élén. Az ottani szlávok földjén sikeres hadműveletek eredményeképpen nagy értékű zsákmányt és vagy 5000 hadifoglyot ejtettek.¹⁷ Am amikor a tél közeledtek hazaindult, az avar kagán útját állni és megtámadni készült. Arra hivatkozott,

hogy az ő országában és az ő alattvalóiban tett kárt a császári haderő. Végül is azonban diplomáciai tárgyalások után beérte annyival, hogy a hadifoglyokat átadta neki Priskos.¹⁸ A szláv alattvalóitól elragadott javak felett napirendre tért a kagán.¹⁹ Theophylaktos Simokattés fogalmazása szerint, aki itt egészen megbízható forrásból, egy bizánci tiszt hadinaplójából merít,²⁰ a kagán szinte cinikusan nézte a szlávok balsorsát: osztolni kívánt a rómaiakkal azon a hasznon, amit azok saját alattvalói rovására szereztek,²¹ s hasznosnak tekintette, hogy 5000 szlávja a keletrómaiaktól fogolyként került a kezére.²²

594-ben Maurikios császár testvére, Petros vette át a hadsereg vezetését, amelynek élén előzőleg Priskos állott. A Duna mentén keletről nyugat felé vonulva Asémón /Asamus/ városát hagyta éppen maga mögött, amidőn ezer főnyi előőrse ugyanilyen létszámú bolgár egységgel találkozott. Bár az avar fejedelem és a császár között ekkor békeállapot volt érvényben, a bizánciak hitszegően támadtak, de vereséget szenvedtek a derekasan helytálló bolgárokkal szemben. A bolgárok pedig ezekután a kagánhoz mentek felpanaszolva a békebontást. A kagán most távolról sem érte be annyival, hogy alattvalói visszatérhettek hozzá.²³ Petrosnak minden diplomáciai ügyeskedését összeszedve sem sikerült a nomád nagyurat másképpen megbékíteni, csak fényes ajándékok és hadizsákmánya egy részének átengedése útján.²⁴

A kútfőben egymás után olvasható két esemény jól mutatja,

hogy a kaganátus hierarchiájában mennyivel magasabban állottak a csatlakozott lovasnomádok, mint a földművelő, ill. halász-vadász szolganépek. Más kérdés, hogy a történelem utóbb éppen fordítva ítélte: a szlávok nyelve és életmódja bizonyult időtállóknak, míg a nomádok hatalma rövid csillogás után elenyészett.

Jegyzetek

¹ 636 tájáig az avar kagán vazallusa az onogur-bolgár fejedelemség, Kuvrat /Nicephorus Patriarcha, Breviarium 24, 9--12, vö. 33, 13--19 ed. C. de Boor/ a Kubán vidékén. Vö. L. Orosz. The London manuscript of Nikephoros "Breviarium"; Budapest, 1948. 22--23. L. még S. Szádóczky-Kardoss. Über die Wandlung der Ostgrenze der avarischen Machtsphäre. In: Researches in Altaic Languages. Edited by L. Ligeti. Budapest, 1975. 271--272.

² Theophylactus Simocatta. Historiae VI 2, 10--13 ed. C. de Boor. Vö. W. H. Fritze. Slaven und Avaren im angelsächsischen Missionsprogramm. III. In: Zeitschrift für slavische Filologie. No. 33. 1967. 366.

- ³ Paulus Diaconus. Historia Langobardorum. IV 10--12; Fredegar IV 48. Constantinus Porphyrogenitus. De administrando imperio. 29--32, 36.
- ⁴ Miracula S. Demetrii II 2, 197 és 5, 284 /185, 227--228. ed. P. Lemerle. Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius. I. Paris, 1979/.
- ⁵ Vö. Chronicon Monembasiae vv. 86--92, 134--140 ed. I. Dujcev /Cronaca di Monemvasia. Palermo, 1976/.
- ⁶ A gepidákra vö. P. Lakatos. Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden. Szeged, 1973. 90--117. A langobardokra vö. I. Bóna. Die Langobarden in Ungarn. In: Acta Archaeologica Acad. Scient. Hungaricae. No. 7, 1956. 183--244.
- ⁷ L. pl. Miracula S. Demetrii II /5/ 284--287 /ed. P. Lemerle/; Michael Syrus X 21 /t. II. 361 trad. Chabot/; Nicephorus Patriarcha. 14, 6--10 ed. C. de Boor.
- ⁸ Az avar történelem az első Bizáncba küldött követségtől /558/ az "első" kaganátus hatalmának lehanyatlásáig /kb. 636 utánig/ mindenekelőtt zsákmányoló kalandozásokból és juttatások kieroszakolásából állott; vö. S. Szádeczky-Kardoss. Ein Versuch zur Sammlung und chronologischen Anordnung der griechischen Quellen der Awarengeschichte nebst einer

Auswahl von anderssprachigen Quellen. Szeged, 1972.
62--94.

- ⁹ Vö. E. Tóth. Vigilius episcopus Scaravaciensis. In: Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. No. 26, 1974. 269--275; V. Popovic. Le dernier évêque de Sirmium. In: Revue des Etudes Augustiniennes. No. 21, 1975. 91--111.
- ¹⁰ Miracula S. Demetrii II /2/ 196--198. Ed. P. Lemerle.
- ¹¹ Theophyl. Sim. Hist. I 6,5--7,2.
- ¹² P. 12 ed. D. S. Lihacev: Povest' vremennyh let. I. Moskva--Leningrad, 1950.
- ¹³ Fredegar IV 48.
- ¹⁴ Menander Protector: Excerpta de legationibus. /Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti confecta I./ Edidit C. de Boor. Berolini, 1903. 458, 20--30.
- ¹⁵ Theophylaktos Simokattés /VII 8,5/ elbeszélése egyszeri, a meghódolás történeti pillanatához kötött ajándékadásról szól, nem visszatérő adózásféléről.
- ¹⁶ A gazdag kínai forrásanyagból és az orchoni feliratokból

jobban ismert a türk hatalom társadalmi szerkezete, mint az avaré. S a türk birodalomról szólva joggal hangsúlyozza I. Ecsedy a lovas nomádok és letelepedettek /földművesek, stb./ hierarchikus különbözőségét /Tribe and Empire, Tribe and Society in the Turk Age. In: Acta Orientalia Acad. Scient. Hung. No. 31, 1977. 3--15/.

- 17 Theophyl. Sim. Hist. VI 6,2--10,3; 11,1--3.
- 18 Theophyl. Sim. Hist. VI 11,4--21.
- 19 Theophyl. Sim. Hist. VI 11,20.
- 20 Vö. Th. Olajos. Jean d'Epiphanie et les autres sources de l'Histoire Universelle de Théophylacte Simocatta. Budapest, s. a.
- 21 Theophyl. Sim. Hist. VI 11,17.
- 22 Theophyl. Sim. Hist. VI 11,20--21.
- 23 Theophyl. Sim. Hist. VII 3,10--4,6.
- 24 Theophyl. Sim. Hist. VII 4,7. Theophylaktos Simokkathés expressis verbis nem mondja ugyan ki, de valószínűnek látszik, hogy a zsákmány nem a hitszegően megtámadott bolgároktól jutott a bizánciak kezére.